Ion NUȚĂ
Iași

TITUS HOTNOG ȘI BASARABIA

Ignorat de către critica și istoria literară, rămas, mult timp, un "scriitor uitat", în primul rînd, datorită lui, pentru că era omul care nu dorea să-și facă loc în primele rînduri într-un mod neelegant, dînd din coate și sărutînd mîini necurate, dar și "specialiștilor", care, din comoditate sau ignoranță, uitau sau nu voiau să cerceteze toate publicațiile literare și culturale ale vremii, din care ar fi putut afla date esențiale despre diverși oameni de marcă ai timpului, Titus Hotnog s-a impus, totuși, peste ani, cu deosebire în literatură, ca o personalitate demnă de toată admirația.

A rămas cunoscut astăzi mai ales ca prozator, autorul unei nuvele de excepție, **Vrăbioiul alb**, realizare remarcabilă, care, publicată în "Viața românească" (1), a atras atenția întregii grupări de la revista ieșcană și, în mod special, s-a bucurat de elogiile pertinente ale lui G. Ibrăileanu.

Titus Hotnog s-a născut într-un sat de lîngă Iași (Covasna, comuna Costuleni), în octombrie 1890, și, după ce face școala primară aici, gimnaziul și liceul în Iași, urmează cursurile Facultății de Litere, secția Filologie modernă, la Universitatea din capitala Moldovei, iar în iunie 1913 își ia licența în filologie modernă (specialitățile limba și literatura germană, filologie română și slavistică).

La insistențele lui Alexandru Philippide, care-l aprecia enorm, considerîndu-l eminent student și un lingvist de mare viitor, se înscrie la doctorat, la fostul său profesor, cu o temă de real interes, **Elementele cumane în limba română**, dar, din cauza războiului prim mondial, nu-și poate termina lucrarea, publicînd, mai tîrziu, doar fragmente din ea.

După cîțiva ani de prizonierat, petrecuți în Germania, revine la Iași, în 1918, reluîndu-și vechile funcții, cele de profesor la Liceul Național și custode la Biblioteca Centrală, dar pentru o perioadă foarte scurtă, întrucît, la sfîrșitul aceluiași an, părăsește acest oraș și se stabilește în Basarabia, ca profesor de limba română, mai întîi la Tighina (1918—1919) și apoi la Liceul "Al. Donici" din Chișinău, unde funcționează pînă în 1926. Va reveni pe aceste meleaguri mai tîrziu, în septembrie 1941, în calitate de director al Învățămîntului și Cultelor în Guvernămîntul Basarabiei, unde va sta pînă la 23 august 1944. Se stabilește apoi definitiv la Iași (părăsește capitala Moldovei doar sporadic), ca profesor la diferite școli (Școala Comercială, Liceul Național, Școala Normală "Vasile Lupu", unde este și director, etc.), ca inspector școlar, iar pînă la pensionare (1952) îl întîlnim tot în învățămînt și, după ce execută, pe nedrept, o detențiune politică (1949—1951), în 1957 moare, lăsînd în urma sa regretul neîmplinirilor totale.

Din perioada 1918—1944 aflăm date deosebit de interesante despre Basarabia, în însemnările scriitorului rămase în manuscris, intitulate **Viața mea (Jurnal)**, unde întîlnim amănunte privind viața politică, socială, literară și culturală de aici.

BDD-A27153 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

Iată cîteva extrase din acest manuscris:

În perioada 1918—1919, la situația grea din Tighina "contribuia acțiunea intensă pe care o desfășurau pe de o parte bolșevicii, de agitare împotriva noastră (a românilor n.n.), de alta masele largi rusificate din orașe așteptau o răsturnare a situației în Rusia și revenirea Rusiei țariste atotputernice și în Basarabia".

Referitor la școală, Titus Hotnog face constatarea că atunci, în același oraș basarabean, "elevii erau, în cea mai mare parte, rusificați și în tot liceul nu aveam decît zece elevi care vorbeau bine românește, restul, bulgari, ucraineni, ruși, moldoveni și evrei, toți crescuți în limba rusă. De sentimentele lor să nu mai vorbim: toți erau rusofili, parte ținînd de bolșevici, parte de reacțiunea țaristă și de românofibie".

În fine, la Tiraspol, în acea perioadă, există "o organizație de *partizani* constituită în *Batalionul salvării Basarabiei*", iar în Tighina "te puteai pe atunci oricînd aștepta să fii asasinat, răpit și dus peste Nistru".

Cît despre Chișinău, trebuie reținută constatarea făcută în 1941: La Chișinău "am găsit o vedere sinistră. Orașul suferise mari distrugeri de la trupele rusești, care dinamitase mai tot centrul orașului, pînă la gară. Dacă n-ar fi fost ploi, atmosfera ar fi fost încă plină de praf și funingină".

În perioada de profesoriat din Basarabia Titus Hotnog, în afara activităților didactice, participă la toate manifestările Universității Populare din Chișinău, unde susține prelegeri de certă valoare, dintre care amintim două: **Influențele occidentale asupra limbii române în timpurile moderne și Formaerea limbii literare: știința și poezia**. De asemenea, a coordonat și îndrumat diferite cursuri de limba română, a inițiat și condus diferite publicații, printre care ziarul "Viața Basarabiei", în paginile căruia, în perioada 1922—1925, publică nenumărate articole politice și culturale, note, comentarii și foiletoane, poezii și diverse însemnări, numere întregi ale publicației, de cele mai multe ori, fiind scrise numai de către el.

Din perioada basarabeană datează și cele mai multe schițe, nuvele și "documente omenești", publicate fie la Chișinău, fie în Regat, toate inspirate din viața și aspirațiile acestor oameni din stînga Prutului. Dintre cele peste 40 de creații literare, aproximativ 18 tratează astfel de teme. La acestea se adaugă trei poezii, un **Pluguşor moldovenesc**, culeș din părțile Tighinei, și nenumărate note, însemnări și comentarii, publicate, în special, în "Viața Basarabiei".

Debutul în literatură și-l făcea, în 1922, cu o schiță document, intitulată **Scene din Basarabia** (2), și continua, între 1923 și 1943, cu altele, cum ar fi: **Vrăbioiul alb**, marea sa realizare în domeniul beletristicii, **Dimitrie Ivanovici, Vulcanul, Din provincie, Comisia interimară, Puterea întunericului, Cei trei, Consfătuire intimă, Vițelul lui Feodosie Cotorobai, Basarabenii, O masă, Capul de mort, Jugul de fier, O întrecere, Printre morminte** etc.

Mai puțin a fost luată în discuție activitatea lingvistică a lui Titus Hotnog, autorul unor studii și articole de toponimie și antroponimie, de filologie, etimologie și lexic, cel care a publicat nenumărate recenzii, note și comentarii despre reviste și cărți cu acest profil, toate lucrări de referință, de reală valoare.

Ne vom referi aici doar la cîteva, la cele în care se discută și analizează probleme lingvistice privind Basarabia, tipărite și publicate la

BDD-A27153 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

Chișinău, altele, mai tîrziu, în Țară, dar care au la bază o documentare efectuată în anii cît a fost profesor aici.

Primele sînt trei articole în care se încearcă stabilirea etimologiei unor toponime majore din această provincie românească.

În cel mai amplu și mai interesant, bazat pe o documentare deosebită, este discutat toponimul *Chișinău* (3). După prezentarea unor date istorice privind prima atestare (1436, sub forma *Chișinăul lui Acbaș)* (4) și menționarea lui în alte documente istorice (5), se aduc argumente care resping etimologiile propuse pînă atunci, și anume: din tătară: *Kîșlaka näv* 'Cîșla nouă' (6), *keșen* 'schit, mănăstire'; din malorusă: *keseni* 'buzunar'; din *Kis Janö* 'Inăul Mic'.

Bazat pe prima atestare, cea din 1436, Titus Hotnog presupune că toponimul **Chișinău** ar proveni din *Käșiș hänä* 'casă călugărească, mănăstire creștină', care, prin anumite transformări fonetice a dat *Käșiș hänä, Käșhänä, Keșene*, iar pe terenul limbii române a devenit succesiv Keșeneu, Kișeneu, Kișinău (Chișinău). În final autorul propune și alte ipoteze etimologice: tătarul kiș 'iarnă' și *hanä* 'casă'; deci, *casă de iarnă*.

Folosind aceeași metodă, Titus Hotnog încearcă să stabilească și etimologia toponimului *Bender* (7). După părerea sa, toponimul are la bază turcescul *Bender*, dar nu cel cu sensurile de 'pas, trecere, poartă', nici formele *ben der* 'eu vreau' (evident, o etimologie populară), ci pe cel care înseamnă 'port, port la mare, oraș maritim sau comercial', descoperit într-un *Dicționar turc-francez*. De fapt, susține *Titus Hotnog*, turcii au numit orașul *Tighina-Benderi* 'Tighina port, portul Tighina', pentru a-l deosebi de *Tighina-Cetate*. Numele nou, *Bender*, a fost impus, într-o anumită perioadă, de către ruși, făcînd să dispară numele vechi.

Un ultim articol de toponimie, de fapt cîteva notații, se referă la numele mai vechi al *Chiliei*, grecescul *Lycostoma*, care ar corespunde formei tătare Bürüburnu sau Büriburnu 'Botul Lupului' (8).

Strîns legate tematic de articolele discutate anterior sînt și altele două. Primul, **Numele proprii la animalele domestice în Basarabia** (9), are la bază un material adunat din peste 30 de localități, nume de boi, vaci, cai, cîini etc., în care autorul grupează numele după criterii semantice. Cel de al doilea, **Contribuție la studiul numelor românești de familie. Numele moldovenești din Basarabia** (10), este o încercare, printre primele de acest fel din literatura de specialitate, de a clarifica istoria și evoluția cîtorva nume de familie românești, pe baza unui material documentar sau provenit din anchete directe și indirecte. Lista dată la sfîrșitul articolului cuprinde 316 nume de familie, pe baza cărora au fost trase unele concluzii de ordin istoric și lingvistic. În linii mari, numele de familie create pe terenul limbii române sînt grupate în mai multe categorii: nume care arată originea locală (*Bîrsan, Roznovanu*), nume care amintesc diverse ocupații (*Călăraș, Dascălu, Mazilu, Spătaru*), nume care provin de la numiri etnice (*Armeanu, Rusu, Neamțu*), nume derivate de la nume de localități (*Hușanu, Eșanu, Tecuceanu*), nume provenite de la nume de animale (*Boboc, Bivol, Ursu*). Dintre procedeele de formare a numelor de familie sînt amintite compunerea (*Babără, Caproș*) și derivarea cu sufixe mai noi (-escu) și mai vechi (-*ea, -ótă, -es, -is, -ilă*). Ca nume străine

BDD-A27153 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)

sînt citate cîteva de origine cumană, lituaniană şi, mai rar, turcă. Concluzia generală, asupra căreia autorul insistă în mai multe rînduri, este aceea că numele purtat de mai multe persoane într-o singură localitate poate fi considerat cel mai vechi, iar pe baza lui se pot stabili unele date privind întemeierea satului.

Un studiu de o deosebită importanţă este acela consacrat românilor transnistreni, intitulat **Românii de peste Nistru** (11).

Pe baza unor documente şi a unor lucrări publicate anterior, consacrate românilor din această provincie, se precizează vechimea acestora, numărul lor, teritoriile pe care se întîlnesc, graiul şi obiceiurile existente. O atenţie aparte este acordată stabilirii cu exactitate a tuturor localităţilor cu populaţie românească, a numirilor acestora. De asemenea, se alcătuiesc liste de nume de persoane româneşti frecvent utilizate, iar cîteva pagini iau în discuţie probleme privind graiul acestei populaţii, care este, spune Titus Hotnog, "cam acelaşi cu al moldovenilor din Basarabia", unde oamenii "vorbesc aproape întocmai ca românii basarabeni", evidenţiindu-se unele fenomene specifice, cum ar fi: întrebuinţarea concomitentă a formelor neaccentuate enclitice şi proclitice ale pronumelui personal la cazurile oblice (*l-am văzutu-l*), frecvenţa unor arhaisme (*fănină, baş* 'mare', *sîneţ* 'puşcă'), elemente ruseşti întîlnite numai aici etc. În final sînt reproduse şase poezii populare, interesante nu numai prin conţinutul lor, ci şi prin unele fapte lingvistice (fonetice, lexicale, morfologice şi sintactice), tipice graiurilor româneşti de peste Nistru.

Cele cîteva notaţii despre activitatea lui Titus Hotnog în domeniul lingvisticii basarabene au vrut să scoată din anonimat un nume care ar merita să fie cunoscut nu numai de către specialişti.

NOTE:

1. "Viaţa românească", an. XV, vol. LVI, nr. 10—11, octombie—noiembrie 1923, p. 99—116.

2. "Flacăra", an. VII, nr. 16, 25 martie 1922, p. 248—250 (semnată T. Sutaşu).

3. **Numele topic Chişinău**, în "Anuarul Liceului Naţional din Iaşi pe anii 1933—1934 şi 1934—1935", Iaşi, 1936, p. 36—39.

4. Mihai Costăchescu, **Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, I**, Iaşi, 1931, p. 449; vezi şi Ioan Bogdan. **Documentele lui Ştefan cel Mare, I**, Bucureşti, 1913.

5. Vezi atestările din 1517, în operele citate ale lui Mihai Costăchescu şi Ioan Bogdan.

6. Vezi Radloff, **Wörterbuch der turko-tatarischen Dialekten.**

7. **Numele topic Bender din Basarabia**, în "Revista istorică română", an. MCMXXXVIII, vol. VIII, p. 241—242.

8. **Numele tătăresc al Chilici, la sfîrşitul secolului al XVI-lea** în "Revista istorică română", an. MCMXXXVIII, vol. VIII, p. 242.

9. "România nouă", an. III, nr. 103 (326), octombrie 1926, p. 1.

10. "Anuarul Şcoalei Normale de Învăţători "Vasile Lupu" din Iaşi pe anii şcolari 1930—1931 şi 1931—1932", 6, Iaşi, 1933, p. 67—79.

11. "Universitatea populară din Chişinău", an. II, 1922—1925, Chişinău, 1925, p. 49—64; vezi şi o altă variantă, rezumativă, în "Şcoala Basarabiei", an. IV, nr. 3—4, august—septembrie 1922, p. 7—10.

BDD-A27153 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:15 UTC)